Enigma Cervantes. La transcripció del documental (2/3)

Autor: Francesc Magrinyà
Data de publicació: 16-03-2012

Primera part de la transcripció total del text per Francesc Magrinyà del documental Enigma Cervantes.

Continuació de l'article: Enigma Cervantes: La transcripció del documental (1/3)

1. Creus que hi poden haver fissures en aquestes veritats dites universals?

El paper fossilitzador de l'acadèmia, el nacionalisme espanyol i la dificultat de demostrar les versions no oficials

Màrius Serra-. En el cas de les obres literàries més conegudes i més famoses, com ara El Quixot, es produeix un fenomen claríssim, i és que hi ha una apropiació del seu saber per part dels especialistes. I sobretot hi ha una cosa clara, clara, que es diu ACADÈMIA. L'acadèmia del saber solemnitza i fa una església d'uns coneixements que queden absolutament estancs, morts i posseïts per només uns quants. Tot el que sigui posar en qüestió les versions oficials –això s'ha vist en el decurs de la història– sempre es viu amb molta recança, i més si es toca un tema tan sensible com podria ser el cas d'una obra com El Quixot, que té una dimensió simbòlica des de l'òptica política del nacionalisme espanyol. El nacionalisme espanyol ha agafat la figura d'aquest hidalgo castellà com un emblema nacional. I això encara provoca una mica més de picor. Passa, però, que, per intentar atacar qualsevol versió oficial, qualsevol versió acadèmica, convé documentar-ne molt bé els arguments en contra. I en aquest joc dels documents és quan entra sobretot el vessant interpretatiu, sobretot la dialèctica entre què demostra què? I certament és complex i difícil documentar i demostrar d'una manera fefaent qualsevol versió no oficial.

2. Diries que tant l'obra com la vida de Cervantes contenen un enigma?

Pere Sánchez-.El Quixot, com les grans obres de la literatura universal, són com miralls. Com aquelles, el Quixot primer reflecteix el que som, per després rebel·lar-se i dir-nos el que realment és.

Vivim en un mar de tenebres. Quan arribarà la llum?

SPERO LUCEM POST TENEBRAS: "Espero la llum més enllà de les tenebres" (frase bíblica que Juan de la Cuesta, l'editor de l'obra de Cervantes, feia servir com a emblema a les portades dels llibres que editava).

La biografia d'en Cervantes: enigmes estranys

Josep. M. Micó-. La vida de Cervantes la tenim parcialment documentada. I les parts que no coneixem són, en efecte, un enigma que ens posa molt neguitosos. És molt important desfer els molts misteris a l'entorn de la seva vida que tant ens desficien.

Andrés Trapiello-. La vida de Cervantes es misteriosa, pero lo es como la mayoría de las vidas de la época, incluso la de personas importantes.

Martí de Riquer-. (Cervantes) era una cosa molt humil. Era recaptador d'impostos sobre el blat!

César Brandariz-. En vida de Miguel de Cervantes Saavedra, ninguno de sus coetáneos sabía o dijo o manifestó de dónde era. El dramaturgo Lope de Vega, con quien aquél mantuvo relación, alude en algún momento a que Cervantes tal vez pudiese ser de Madrid. Sus coetáneos lo hacían de diferentes sitios. No sabían, en definitiva, dónde había nacido.

Jordi Bilbeny-. No és normal que el primer biògraf de Cervantes (Mayans i Ciscar), que escriu sobre ell cent anys després de la seva mort, no sàpiga qui és. I sobretot si el biògraf és un arxiver, que com a tal havia de tenir i disposar de gran quantitat d'informació. Això seria com dir en els nostres dies que el crític més important de Catalunya a qui hom li encomana una biografia sobre Verdaguer digui que tot el que hi ha sobre ell és un misteri.

Josep M. Micó-. Els orígens de qualsevol escriptor són sempre força confusos, especialment els de qualsevol escriptor antic. Jo sóc dels que pensen que, amb tot, la vida de Cervantes està força ben documentada (llevat de les llacunes a què he fet referència).

Les falsificacions de documents sobre la seva vida

César Brandariz-. ¿Cómo te vas a fiar de los documentos si hay falsificaciones por todos lados?

Cervantes: una persona importantíssima: el rei en persona autoritza El Quixot

Jordi Bilbeny-. Parlem de les vides d'uns personatge rellevant (en Servent i els seus germans), d'un personatge de fama universal, que ha signat contractes per a l'edició dels llibres, que està en contacte amb editors i que ha necessitat permisos i llicències reials per publicar un llibre. No es dóna una llicència reial a un desconegut! I menys l'haurien donada a un jueu o judaïtzant. Per tant, l'autor d' El Quixot ha de ser una persona a qui, els censors, abans de concedir una llicència, se l'hauran mirada amb lupa: hauran investigat qui és, d'on prové i quins en són els parents. Quan això haurà quedat clar, aleshores li permetran de publicar.

3. Se sap en certesa on va néixer Cervantes?

La falsedat del lloc de naixença oficial d'en Cervantes. Un nom al marge i un cognom Carbantes

Martí de Riquer-. Va néixer a Alcalà de Henares. Això està clar.

César Brandariz-. No está claro por los siguientes motivos. Primero, Cervantes nos dice que nace en 1549, pero esta afirmación no coincide con el año de la partida de nacimiento que lo sitúa en Alcalá de Henares (además, en esa partida de nacimiento se registra el apellido Carbantes, no Cervantes). Segundo, esa inscripción original de Alcalá de Henares no contiene el nombre Miguel en el cuerpo del texto, sino que está en su margen. Tercero, lo que está circulando por ahí es posiblemente una copia de amanuense en la que simplemente se ha suprimido el nombre Miguel y se ha hecho un garabato en el centro. Y aún podemos seguir con el documento de Alcalá de Henares, porque lógicamente el investigador, en el momento en que se enfrenta a estos hechos, tiene que seguir ¿Qué ocurre con Saavedra, su segundo apellido? Pues bien, no sólo yo, sino otros investigadores desde hace ya siglos se han dedicado a tratar de encontrar el apellido Saavedra en la genealogía ascendente de la partida de don Rodrigo de Carbantes y doña Leonor de Saavedra para ver si en alguna de ellas podemos encontrar dicho apellido ¿Y cuál es la conclusión de todos ellos? Pues que el apellido Saavedra no existe.

En Cervantes, s'amaga o l'amaguen?

Jordi. Bilbeny-. [Cervantes] és un oficial reial a les guerres. És un militar de solvència reconeguda i alhora un escriptor també reconegut. És un personatge vinculat a la cort, com tots els seus avantpassats. Per tant, no crec que s'hagi d'amagar de res. Ara, si, tot i amb això, la informació que sobre ell ens ha arribat no és gaire nítida és perquè algú, la censura, s'ha preocupat de barrejar la seva vida –que per això cobraven els censors– amb la d'un pobre pelacanyes.

4. Es coneix algun tipus de censura en l'obra cervantina?

Proves de censura en l'obra cervantina

Francis Luttikhuizen-. Vaig estudiar totes les edicions espanyoles de les Novelas ejemplares. I vaig trobar que a Sevilla un editor, Francisco de Lira, hi afegeix paraules i frases. De vegades sembla que vulgui modernitzar una mica el llenguatge. Altrament, no les afegeix pas per qüestió d'espai, sinó que és una cosa més personal Per exemple, en l'obra La señora Cornelia. En aquesta novel·leta l'esmentat editor fa constar al final de la història que el duc de Ferrara, el protagonista, que va ser un personatge de veritat, no usa l'expressió "estaba en las últimas" per reflectir l'agonia de la seva mare, així com pertocaria segons la versió canònica de la novel·la, sinó que qui s'hi trobava és "mi padre, el duque viejo". I vaig pensar: "mi padre?", per què mi padre?" Per què ho ha de canviar? Per què ha de canviar-ho fins i tot radicalment? Per què ha de ser el senyor i no pas la senyora? Això no té gaire sentit. Aleshores, vaig començar a fer recerca sobre la identitat real de la mare del duc de Ferrara. Doncs bé, resulta que la duquessa de Ferrara també va existir de veritat i certament s'anomenava Renata de Ferrara i va ser, en efecte, duquessa d'aquesta ciutat italiana. Ara bé, la dama en qüestió havia abraçat la doctrina calvinista! I, per tant, era una heretge! Amb la qual cosa, aquest editor de Sevilla no podia citar-la així com correspondria, de manera que va reescriure "pare" en comptes de "mare".

5. Pot ser que existissin dos Miguel de Cervantes?

Barreja de vides?

Andrés Trapiello-. Yo creo que no es que haya dos Miguel de Cervantes sino que hay muchos Miguel de Cervantes. Yo titulé mi biografía Las vidas de Miguel de Cervantes, porque hay muchas vidas de Miguel de Cervantes.

Josep M. Micó-. Sí, Jean Canavaggio i d'altres ja havien pensat en la possibilitat de dos Miguel de Cervantes. I és que aquest és un dels problemes que tenim: d'escriptors com Miguel de Cervantes a l'època només n'hi havia un. Ara, d'espanyols amb aquest nom i cognom en devien ser uns quants. I, per tant, en algun moment es poden donar casos, com s'ha vist en d'altres ocasions, de biografia paral·lela i, consegüentment, hi poden haver curtcircuits entre una biografia i l'altra, sense que tinguem la seguretat de saber quina carta quedar-nos. I això és una cosa que hem de tenir sempre en compte. I és possible que des d'aquest punt de vista la recerca documental ens doni alguna sorpresa en el futur.

6. Què voldria dir l'escriptor referint-se a ell mateix com a "comúnmente llamado Miguel de Cervantes"?

Si a Cervantes el coneixien comunament així, és que en realitat no es deia Cervantes.

Frances Luttikhuizen-. S'hauria de veure què volia dir "comúnmente" en aquella època. Però potser és que Cervantes no era el nom de veritat de l'escriptor. Potser era un pseudònim!

El xixonenc Servent: el veritable cognom de Cervantes

Jordi. Bilbeny-. Miguel de Cervantes és un Servent. Tinc unes raons documentals prou àmplies per fonamentar-m'hi. No dic que Miguel de Cervantes sigui Miquel de Servent, perquè la família dels Servent encara no està prou ben estudiada ni prou ben aprofundida. Però sí que està clar que tenim en aquests moments prou elements per dir que els Cervantes són els Servent. Baso la meva afirmació en els fets següents: Primer, els Servent de Catalunya, quan passen a Castella, ja se'ls diu Cervantes. Segon, en Cervantes diu que els seus avantpassats sempre han estat a la cort, però resulta que els Cervantes naturals de Castella no hi han estat mai, a la cort. En canvi, els Servent d'aquí ja els tenim a la cort de tots els reis catalans des del segle XIII fins al segle XVI.

Es mou Cervantes per la cort?

Josep Maria Micó-. Sí, però es mou per la cort com es mouen molts per la cort. Vull dir que no tenia pròpiament ni ofici ni benefici. Servia uns i servia uns altres i no estava, diguéssim, establert ni econòmicament ni socialment.

Martí de Riquer-. A la cort vol dir a Madrid! La cort no vol dir el palau reial!.

Andrés Trapiello-. No, no está en la corte. Está en Madrid, pero no trabaja en la corte. Son varias cosas. Yo creo que las cosas con Cervantes no hay que sacarlas de quicio. Para empezar, ni siquiera sabemos que fuese él el que hiere a Antonio Segura, ni que ese Antonio Segura sea el mismo que el que está relacionado con Cervantes. Por no saber, no sabemos ni siquiera eso.

Paral·lelismes biogràfics entre Cervantes i Servent

Jordi Bilbeny-. Sabem que Miguel de Cervantes és a Flandes, a les guerres d'Itàlia i a les del nord d'Àfrica –Oran, Tunis i la Goleta–. Paral·lelament, sabem també que els Servent de Xixona, perquè n'han quedat cròniques, van excel·lir en les guerres de Flandes, d'Itàlia i les d'Àfrica. O sigui, que fins i tot les gestes de l'un i de l'altre i els llocs on les van dur a terme són els mateixos. Sabem també que en Cervantes ens diu en un capítol d'El Quixot, interpretable o interpretat com una gran part d'autobiografia seva, que el seu llinatge davalla de l'interior de les muntanyes. Doncs bé, el llinatge dels Servent descendeix, segons els germans Garcia Carrafa, de Puigcerdà, ciutat que també, com tothom sap, és a l'interior dels Pirineus. Cervantes ens diu, també, que comptant-hi ell són tres germans. Doncs resulta que aquesta família de Xixona també té tres germans que sempre van servir el rei Felip. Per tant, d'aquests paral·lelismes, a mi em sembla que se'n pot treure no només una conjectura, sinó ja una versemblança a partir de la qual, juntament amb altres possibilitats de ser efectivament certes, Miguel de Cervantes sigui un Servent.

7. En perspectiva històrica, diries que els catalans han estimat igual Cervantes que el seu personatge més famós?

Els catalans estimen Cervantes i no estan a favor del Quixot

Carme Riera-. Els catalans sempre estan a favor de Cervantes, molt més que no pas a favor del Quixot. Els catalans defensen Cervantes perquè consideren que és un escriptor tolerant i salva de la foguera el Tirant lo Blanc.

El realisme en la tradició literària catalana

Rafael Beltrán-. El realisme és gairebé un tret exclusiu d'una obra de cavalleries del segle XVI, que és el Tirant. Per què? Doncs perquè no pertany a la tradició castellana, a la tradició que inaugura l'Amadís de Gaula, llibre aquest que segueixen com a model, en una gran part, els autors castellans de l'època. L'Amadís és un llibre anterior, que arreplega unes tradicions europees, i en concret franceses, molt més riques i molt més àmplies.

El procés de creació del mite nacional espanyol don Quijote

Carme Riera-. El Quixot va representar per als nacionalistes espanyols l'emblema de la raça nacional. De l'obra, aquests en destaquen la generositat del personatge protagonista, el seu heroisme, el seu casticisme o el fet que don Quixot tingui una dama com Dulcinea... És a dir, destaquen tots els elements que el Romanticisme europeu havia posat anteriorment de moda en el Quixot. A finals del segle XIX, ells, els casticistes o nacionalistes espanyolistes, aboquen aquests elements a la literatura, amb l'objectiu que el Quixot esdevingui un emblema, és a dir, un símbol d'Espanya, un símbol dels espanyols i un símbol del caràcter dels espanyols. I és per això que els catalans no hi estan tan d'acord. I és que no n'és gens, d'heroi, el pobre Quixot: envesteix amb la llança abans de dialogar. A mi, això em sembla horrorós. A mi m'agradaria molt més que dialogués abans d'envestir. No, no és el meu heroi. Per descomptat que no l'és.

Don Quixot: sàtira contra el rei Felip?

Jordi Bilbeny-. Un estudi minuciós i específic de la personalitat, la vida, els moviments i l'època de Felip I de Catalunya i II de Castella ens ajudaria a aportar una gran llum sobre alguns aspectes del Quixot.

César Brandariz-. La secuencia de dieciocho capítulos de la segunda parte de Don Quijote de la Mancha, en lo que es su trama inicial, está claramente inspirada en la relación que el cronista Andrés Muñoz redactó del viaje que Felipe II realizó a Inglaterra para casarse con María Tudor y, concretamente, en la relación que dicho cronista redacta sobre las fiestas que los condes-duques de Benavente hicieron tanto en honor de don Felipe –que entonces era todavía príncipe– como en honor de su hijo, el príncipe Carlos, el famoso príncipe Carlos.

Jordi. Bilbeny-. Amb aquest viatge que César Brandáriz documenta, s'amplien encara molt més aquests paral·lelismes, aquestes concomitàncies o aquestes duplicitats entre el Quixot i el rei. Jo estic convençut que l'obra [El Quixot] és una crítica ferotge a la monarquia, perquè el que s'hi explica és realment el que passava a finals del segle XVI i

començaments del XVII entre les classes catalanes cultes vinculades amb el poder i vinculades amb la Generalitat.

El xoc entre la Generalitat i el rei Felip I de Catalunya

Miquel Pérez Latre-. Durant la segona meitat del segle XVI, es produeix una mena de xoc de trens entre dos pols. D'una banda, el rei i, de l'altra, la Diputació del General, que era una institució totalment autònoma de Catalunya. El paper de la Generalitat era planificar i executar la política fiscal del país i defensar-la com a competència pròpia. La topada es produeix quan els dirigents de la Generalitat s'adonen que s'acosta una gran amenaça per al sistema polític del país. Aquesta amenaça prové del fet que la monarquia mirava d'introduir-se a gran nivell en el sistema fiscal i institucional català i d'imposar-hi les seves condicions, la qual cosa intentarà fer de nou al llarg del segle següent, el XVII, i que comptarà, per exemple, amb més èxit al Regne de València. Si la Diputació del General ho arribava a acceptar, el fet acabaria per destruir a la llarga el sistema institucional del país tal com estava concebut.

La mentalitat política castellana a la segona meitat del XVI

Joan Lluís Palos-. Felip II, que té una mentalitat molt diferent que la del seu pare Carles V, pateix moltes més dificultats que aquest per entendre de debò que el sistema polític català necessitava periòdicament la presència del monarca al país. A la segona meitat del segle XVI, el paper de Castella és cada cop més i més gran i, paral·lelament, hi ha una voluntat de dilapidar l'herència política de la Corona d'Aragó. En aquest sentit, el 1558 es crea un consell nou en el conjunt de la monarquia hispànica, que és el Consell d'Itàlia. El fet pren una repercussió política molt directa pel que fa a Catalunya. Ara Itàlia no sols deixa d'estar sota l'òrbita de la Corona d'Aragó –que, altrament, era l'àmbit històric en què sempre s'hi havia mogut, ja que havia estat incorporada en (el que després seria) la monarquia hispànica i en l'imperi a través de la Corona d'Aragó– sinó que passa a l'àrea d'influència castellana. De fet, ja des del primer moment, els càrrecs en el Consell d'Itàlia són ocupats principalment per figures provinents del món castellà. Hi ha, a més, una tema que és clarísssim, i és que la cultura política que s'imposa és una cultura molt més castellana, castellana en un sentit gairebé messiànic. Aquesta cultura política de Castella s'havia anat fonamentant no pas en el concepte de pacte, com s'hi havia fonamentat la de la Corona d'Aragó, sinó que està arrelada en la política que es deriva de la lluita contra l'infidel.

Don Quixot, el rei; Sancho, el governador anticonstitucional i ignorant

Jordi. Bilbeny-. El text d' El Quixot exposa en alguns casos com el mateix don Quijote s'autoproclama o s'autoanomena rei a ell mateix. I el mateix Sancho també en alguns casos l'en tracta, mentre que en altres li retreu que se'n tracti. Però el que és important és que d'alguna manera hi ha la identificació del mateix Quixot amb la persona del rei. Aleshores, quan vas a petar directament als capítols de l'Ínsula Baratària, et qüestiones seriosament si al darrere del fet puntual d'atorgar el càrrec de governador –un càrrec tan important a tota la Nació Catalana que des del segle XIII ha recaigut sempre en la persona del príncep hereu– a un analfabet manxec, o sigui castellà, no podria haver estat un factor de crítica contra aquesta estructura gairebé depredadora de la monarquia envers els estats catalans. Aquesta és una pregunta. I aleshores, quan comences a mirar què va passar, t'adones que el llibre devia d'haver estat escrit a finals del segle XVI. I és, curiosament, a finals del segle XVI quan té lloc el cas de l'Antonio Pérez.

El despotisme de Felip I a l'Aragó i a Catalunya i l'obra cervantina: els casos d'en Pere de Lanuça i el d'en Joan Granollachs

a) El cop d'estat a l'Aragó i El Quixot:

Míquel Pérez Latre-. El cas del secretari reial Antonio Pérez, que havia estat un home de la màxima confiança de Felip II, però que havia caigut en desgràcia enmig de les intrigues de la cort, és un cas que marca la política aragonesa de les darreries del segle XVI.

Joan Lluís Palos-. La promesa que fa don Quixot a Sancho Panza de fer-lo governador d'una "ínsula" és un referent constant dins la segona part del Quixot. Don Quixot està contínuament fent aquesta promesa: "si m'ets fidel, et donaré el govern. Per tant, podem dir que el leitmotiv del govern polític i la promesa del poder polític hi és omnipresent. ¿Podem fer una lectura en el sentit que la promesa d'un govern està relacionada amb la revolta política que havia tingut lloc a l'Aragó el 1591? Bé, els aragonesos de principi del segle XVII, és a dir, els aragonesos del moment en el qual Cervantes escriu la segona part del Quixot, tenen encara ben viva a la memòria aquesta revolta. El resultat havia estat per descomptat una forta patacada política i també psicològica per a ells, perquè no podem oblidar que la revolució aragonesa va ser sufocada amb una invasió militar i, per tant, no va ser de cap de les maneres el resultat d'una negociació política. L'ocupació de la ciutat de Saragossa va ser l'esdeveniment que va alterar sota la força de les armes i d'una manera prou important el règim polític que era l'orgull dels aragonesos.

b) El cop d'estat a Catalunya en l'obra cervantina: el cas d'en Granollachs

Jordi Bilbeny-. I això també té un gran ressò al Principat de Catalunya amb uns fets que estan directament encadenats amb els de l'Antonio Pérez, que és el cas d'en Granollachs. La qüestió d'en Granollacs és un altre conflicte polític paral·lel al conflicte de l'Aragó

Miquel Pérez Latre-. Granollachs va portar una política dura en defensa de l'àmbit competencial de la Diputació del General, la qual cosa el va portar a enfrontar-se directament amb l'Audiència, fins al punt que, finalment, els altres diputats de la Generalitat arribaren a muntar un cop d'estat dins de la mateixa institució i a abandonar Granollachs per evitar que les tropes del rei entressin a Catalunya. I no va ser fins a la mort de Felip II que Joan Granollachs va poder retornar-hi i reincorporar-se d'alguna manera a la vida política. La seva figura és important perquè precisament Cervantes parla del llinatge dels Granollacs en una de les novel·les exemplars. Cervantes, doncs, demostra conèixer el prestigi que aquesta família havia guanyat en el món polític català. De fet, molta gent de principi del XVII encara recordava en Joan Granollachs com "El Diputat de Catalunya".

La incompetència dels virreis nomenats a dit i el seu reflex en Sancho Panza.

La denúncia cervantina de l'assassinat del parent Pere de Lanuça

Jordi Bilbeny-. Com s'acaba a l'Aragó el problema? Doncs a l'Aragó s'acaba amb la invasió del regne, l'empresonament i ajusticiament del Justícia d'Aragó, la destitució de l'Antonio Pérez i el nomenament a dit –és a dir, posat directament i sense contemplacions pel rei– d'un nou virrei per a aquell país. És un cas molt semblant al d'en Sancho Panza, en què don Quixot posa a dit un analfabet. Pensem també que els conflictes entre els poders dels estats catalans amb la corona seran constants. I, en aquest sentit, el que sí que s'hi farà seran les crítiques als virreis.

Joan Lluís Palos-. Originàriament, la idea era que el virrei fos una persona procedent de la família reial o que, com a mínim, conegués el territori que havia de governar. Però ja de fet amb el mateix Carles V aquest principi es va deixar de respectar.

Jordi Bilbeny-. "El virrei és un pobre titella, el virrei és un analfabet…" De fet, així eren considerats els virreis destinats a Catalunya i per això se'ls critica des del país. En alguns casos, els diputats denuncien, fins i tot, el següent: ¿Com pot defensar els catalans un home estranger, que no sap la nostra llengua, que no sap les nostres tradicions i que no té ni puta idea de tot l'organigrama jurídic, constitucional i legalista del país? Com ens ha de defensar una persona així? I això, justament, és el que és Sancho en aquests capítols: un virrei plebeu, un castellà i un analfabet que és posat allà per anar fent i a qui tothom ha de seguir. És que en la vida real de llavors no es podia fer res més! O segueixes el que diu un virrei arbitrari i ignorant o et tanquen o t'executen. Tot això, repeteixo, sembla que en Cervantes ho intentaria reflectir en aquest episodi de l'illa Baratària. Però encara hi ha un fet més curiós. El Justícia d'Aragó era en Joan de Lanuça i aquest Joan de Lanuça tenia un germà que era en Pere de Lanuça i Perellós. I aquest Pere de Lanuça i Perellós estava casat amb una neboda d'en Miguel de Cervantes. Per tant, Miguel de Cervantes no només hi denunciaria, en els esmentats capítols, un cas d'atropellament de les llibertats de l'Aragó i de les institucions catalanes, sinó que, a més a més, aprofitaria el fet per plasmar-hi l'assassinat del germà del marit de la seva neboda. Per la qual cosa aquests capítols tindrien unes connotacions personals més enllà de les polítiques.

Andrés Trapiello-. No es ésta la razón que explique su enconamiento posterior con la justicia, sino que él tiene, personalmente, muchas razones para estar disgustado con la justicia y para observar que a lo largo de su vida la justicia había sido casi siempre muy poco justa.

8. Què representa per a l'escriptor el personatge històric d'en Roca Guinarda?

Un Quixot que és un no-ningú. Un Roca Guinarda amb glamour.

Carme Riera-. El personatge d'en Roca Guinarda és molt interessant per a en Cervantes. L'escriptor havia utilitzat el motiu dels bandolers el 1585 a la Galatea. En tornarà a parlar a Las dos doncellas. És un tema recurrent. I és un tema recurrent que està unit a Catalunya. En aquell moment, a Catalunya s'hi vivien molts més ensurts que no pas a Castella, perquè hi havia la qüestió dels bandolers, bandolers que eren faccions enfrontades –els nyerros i cadells de què parla el nostre autor–, i quan el Quixot arriba a Catalunya, a Cervantes se li obre la possibilitat de parlar de la realitat política, social i històrica del país. Jo crec que Cervantes ho fa no pas per elogiar els bandolers, sinó per fer veure que el seu personatge s'enfronta amb persones de debò i que tenen una vida molt més aventurera; és, a saber,

una vida amb ensurts de veritat, amb violència, amb venjances. Aquests personatges reals són tot el contrari de la vida que s'inventa el pobre Quixot. Per exemple, quan el Quixot es troba amb en Roca Guinarda, aquell, com diu molt bé en Martí de Riquer, queda gairebé disminuït. Esdevé un personatge que gairebé no és ningú. En canvi, qui sí que té prestigi és en Roca Guinarda, i el qui és aguerrit i té, fins i tot, una bona fatxa i glamour és ell, no pas el Quixot.

En Roca Guinarda, segur que només és un personatge novel·lesc?

Martí de Riquer-. Bé, en Roca Guinarda és un personatge novel·lesc A més, com que a tot Espanya se'n parlava, la gent sabia qui era, car s'havien fet moltes demandes de presó en contra seu i se n'havia publicat la descripció perquè l'agafessin. És per això que Cervantes el va ficar a El Quixot.

Miquel Pérez Latre-. La monarquia tenia la tendència a anar pel broc gros i a conceptualitzar qualsevol moviment de violència com a simplement delinqüència de tipus social. Personatges que mantenen una oposició política contra l'estructura monàrquica són barrejats, deliberadament, amb bandolers i lladres.

El bandolerisme català i la catalanofília de Cervantes

Josep M. Micó-. El bandolerisme de l'època tenia un marcat component polític, i més a l'entorn de 1610, quan, de fet, Roca Guinarda havia arribat a un pacte de no-agressió i estava en procés d'abandonar les armes. Aquest component polític del bandolerisme, Cervantes el relaciona amb el caràcter dels catalans i amb llur necessitat de defensar els furs, llurs pròpies idees, llur pròpia gent etc. I, per tant, Cervantes té una visió molt tolerant respecte a la figura d'en Roca Guinarda.

César Brandariz-. Cervantes no sólo cita a Roca Guinarda en la segunda parte de Don Quijote, sino que también lo hace en el Estudiante de Salamanca (?). En esta novela ejemplar, también habla positivamente de Roca Guinarda. ¿Por qué? Porque yo creo que había unas concomitancias entre los dos personajes. De Roca Guinarda, Cervantes nos dice que nunca hizo ninguna cosa mala, sino que de alguna forma trataba de hacer su justicia.

Roca Guinarda i la lluita armada en defensa del poble català

Jordi Bilbeny-. D'antuvi seria estrany que un personatge castellà tingui per amic en Roca Guinarda, que és un enemic públic de la monarquia. I no un enemic de pamflet o de grafits, sinó que és una persona que posa la seva vida al servei d'exterminar físicament els socis de la monarquia. Ell i els seus sequaços són gent que ataquen i occeixen els batlles, els governadors, els virreis i tothom qui representa una mena d'estructura reial a Catalunya.

Les bandositats dels nyerros i cadells: fenòmens reals dins l'obra cervantina

Ferran Juste-. Aquí (a Catalunya) el poder polític de l'alta noblesa va ser anorreat. El que quedava, la baixa noblesa, se'n va anar a la muntanya. Què va passar amb aquesta baixa noblesa? Doncs que es va trobar enfrontada amb una noblesa nova sortida a les ciutats, que és la noblesa nascuda arran dels fets de la burgesia. Això va donar lloc al naixement d'aquella divisió de bandositats que en diem Nyerros i Cadells. Els Nyerros estaven entroncats amb la terra, eren rurals i defensaven la Generalitat i els furs. Evidentment, Serrallonga i Perot de la Roca Guinarda eren d'aquesta corda. En Roca Guinarda representa un aspecte de l'antiga noblesa catalana desarrelada. És això i no pas un bandoler per se. Els Cadells, per contra, s'arrengleraven amb la monarquia i amb el virrei, i eren urbans i burgesos.

"Visca la terra! Mori el mal govern!". El crit comú de bandolers, avalots i diputats catalans

Jordi Bilbeny-. No crec que sigui casual que tant els bandolers com molts membres dels avalots i molts diputats de la Generalitat acabin per cridar "visca la terra, mori el mal govern!". Hi ha d'haver alguna concomitància entre aquests sectors tan diversos.

Miquel Pérez Latre-. Quan es diu "visca la terra!" es vol dir "visca la pàtria que està organitzada políticament d'una determinada manera".

Un autor castellà del "règim" no pot lloar Roca Guinarda amb tanta admiració

Jordi Bilbeny-. Aleshores, si Cervantes fos un castellà, un home pagat per la Corona, que forma part dels mecanismes d'Estat, que és d'Alcalá d'Henares, que s'identifica plenament amb la glòria, la cultura i el passat castellà, i amb tot això que ens han venut des de Castella, seria molt estrany, seria estranyíssim, que tingués per íntim amic el català Roca Guinarda i en fes els elogis que en fa –que són els elogis més grans, més notoris i més descomunals que a El Quixot es

fan a un personatge–.

En canvi, si Cervantes no és Cervantes, si Cervantes fos de la família Servent –personatges vinculats a Catalunya, al País Valencià, a Mallorca, a Nàpols i Sicília, i antitrastàmares–, l'elogi tindria un gran sentit. És l'elogi a un gran heroi, l'heroi per excel·lència, l'heroi que lluita per la dignitat, per l'honor i per les llibertats. Un heroi que és, justament i no casualment, un bandoler.

9. Quina mena de rivalitat hi havia entre Cervantes i Lope de Vega?

Les desavinences entre Cervantes i Lope de Vega: fracàs i èxit social

Josep M. Micó-. Efectivament, existia una rivalitat entre ells dos. Aquesta rivalitat podia haver començat com a amistat i va acabar en una evident enemistat, perquè Lope representava l'escriptor triomfador. Quan Cervantes escriu i publica El Quixot cap al 1604 o 1605 –la primera edició és del 1605, com bé se sap, i vint anys després de la publicació de la Galatea–, aleshores Lope de Vega ja és un triomfador, mentre que Cervantes no deixa de ser un escriptor més o menys fracassat que intenta obrir-se camí en el món de la literatura. I aquesta enemistat es nota molt, fins i tot en les cartes personals de Lope de Vega, que ja a l'agost de 1604, abans que surti El Quixot, se'n riu de Cervantes i fa riota de l'obra perquè ningú vol escriure-hi uns poemes preliminars i perquè no hi ha a la cort cap poeta que sigui pitjor, que sigui més dolent, que Miguel de Cervantes.

Les desavinences entre Cervantes i Lope: desavinences polítiques

Jordi Bilbeny-. Hi ha entre ells dos unes desavinences de comprensió política al voltant de com cal estructurar l'Estat, i aquestes desavinences en Cervantes les plasma en El Quixot, fet que provoca la ira de Lope de Vega. En Cervantes té unes connexions molt importants amb la cort reial, connexions que li vénen dels seus avantpassats familiars, ja que aquests havien prestat servei a la casa reial catalana dels Trastàmara –davant la qual, tanmateix, havien estat profundament crítics–. Així, doncs, l'animadversió entre tos dos podia venir de dues tradicions polítiques enfrontades i de les interpretacions pràctiques que se'n deriven. De fet, com passa ara i com sempre ha passat. Mentre que en Cervantes/Sirvent era molt crític per tradició familiar amb l'Estat, en Lope en vivia. El que fa l'autor d'El Quixot és atacar l'estructura d'Estat de la qual Lope forma part. I Lope, hi insisteixo, en fou membre de ple dret, perquè, pel que sembla, era també un inquisidor. Per tot plegat, Lope de Vega va veure –perquè evidentment ho va veure, i ho va veure ampliat amb un microscopi–, que el Quixot és un atac a l'estructura de la qual ell està vivint, a la qual pertany i la qual defensa. Però aquesta crítica política no s'ha volgut veure mai. De fet, s'ha desnaturalitzat tant El Quixot i s'ha deixatat i pasteritzat tant, que avui en dia ens pensem que és una cosa per entretenir els nens, però en el segle XVII no era pas així. El llegia la gent adulta i va tenir un gran ressò social.

L'èxit literari del Quixot en territoris en lluita contra la corona

Martí de Riquer-. El Quixot va tenir un èxit literari com pocs! I, concretament, a Barcelona.

Jordi Bilbeny-. [Va ser] un èxit literari tant a Barcelona i València com a Lisboa. Pensem que aquestes són ciutats que pertanyen a països enfrontats directament amb la monarquia.

Lope: l'inquisidor

Josep M. Micó-. Lope de Vega va acabar sent membre de la Inquisició.

Jordi Bilbeny-. I aquesta dura crítica de Cervantes, Lope la hi retorna amb els atacs ferotges que fa contra el Quixot.

Josep M. Micó-. Precisament, a la segona part d'El Quixot –amb tot el problema d'Avellaneda i les possibles atribucions d'aquest, i la defensa que fa Avellaneda de Lope de Vega–, Cervantes es cura una mica en salut dient que ell mai hauria volgut ofendre una persona tan important com era exactament en Lope de Vega familiar de la Inquisición. I, per tant, una persona que havia triomfat no només literàriament sinó també socialment. Hi havia entre ells dos aquesta mena de rivalitat, no pas ideològica, sinó fonamentalment social.

El paper de la Inquisició

Henry Kamen-.. La Inquisició va ser una mena d'institució policíaca que va néixer a finals del segle XV i que va mantenir la seva vida durant tres segles per tot Espanya.

Joan Lluís Palos-. Especialment a partir de Felip II, la Inquisició va rebre encàrrecs directament polítics.

Miquel Pérez Latre-. El paper polític de la Inquisició al llarg de la segona meitat del segle XVI va ser fonamental per a la Monarquia, perquè es tractava d'una institució que tenia uns tentacles que arribaven a tots els racons del territori peninsular.

El paper polític de la inquisició castellana a la Nació Catalana

En aquest sentit, donaven al monarca unes eines d'actuació que no li atorgava el sistema polític de les institucions de l'antiga Corona d'Aragó, les quals s'havien conservat i fins i tot s'havien reforçat..

Joan Lluís Palos -. Davant de la por del control inquisitorial, jo m'acabo autoreprimint. Segurament, en aquest sentit, podríem fer una certa comparació amb altres règims autoritaris. Davant la possibilitat de ser sotmès a un procés inquisitorial, hi ha coses que no dic, hi ha llibres que no publico, hi ha coses que ja no faig.

Josep M. Micó-. El temor cap a la Inquisició i el temor cap a la censura en aquells temps era una cosa que tothom tenia mentre no es demostri el contrari..

Joan Luís Palos-. Podríem dir que la Inquisició va continuar essent, fins a cert punt un poder amagat, però que va continuar tenint una presència molt notable.

Henry Kamen-. Els inquisidors no van callar. Sempre deien que el destorb més important per a llur funcionament en aquest país eren els furs. I la cosa que el rei ha de fer-hi és abolir-los. I ho van dir a Felip II i a totes les autoritats castellanes. És a dir, no amagaven mai la seva oposició a les constitucions de Catalunya.

10. Hi ha alguna relació important entre Cervantes i els reformistes?

Parentiu entre Cervantes i els Vives: la persecució dels intel·lectuals reformistes.

Jordi Bilbeny-. Sabem que els Servent catalans estaven emparentats amb en Lluís Vives. I, a la vegada, sabem que el primer editor que ajunta les dues parts d'El Quixot en un sol llibre –i a partir d'aleshores totes les edicions modernes ja ho han fet així– és un impressor de Barcelona que també és un Vives. Pel que fa a l'obra d'en Joan Lluís Vives, el mateix Cervantes en copia grans fragments. I hem de pensar, en conseqüència, que aquesta afinitat amb els Vives és no només intel·lectual o ideològica, sinó que es reforçaria amb els vincles familiars. El fet que Cervantes reproduís textos de l'obra d'en J. L Vives seria segurament també una manera de denunciar que la Inquisició castellana va destrossar tota la seva família. I cal pensar, a més, que l'humanista va acabar vivint exiliat. En efecte, va haver de marxar de Catalunya i d'Espanya –es va estar una temporada a casa de l'Erasme de Rotterdam–, i després ja va viure a l'exili. O sigui que la gent lliurepensadora que no volia cedir als jocs de la literatura no podia viure al país. I és que d'en Servent encara ens ha arribat la seva gran novel·la perquè hi ha una ficció literària. Però i els qui no volien fer ficció i volien denunciar els fets pelats? Doncs aquests no podien viure aquí i havien de marxar, perquè si no, els agafaven i els trinxaven. El cas dels Vives és molt paradigmàtic en aquest sentit.

El caràcter xifrat de l'obra cervantina

Federico Ortés (el triunfo de don Quijote) -. Queda claro el carácter cifrado de la obra cervantina y su intencionalidad combativa contra la censura y falsedad impuesta desde el poder. Después de los significativos escarmientos que a lo largo del siglo XVI se realizaron sobre reconocidos humanistas, los escritores, como después ocurrirá durante la dictadura de Franco, se vieron obligados a callar o a practicar una autocensura, cuyo objetivo era no sólo evitar el trabajo de los censores, sino no ser señalados o perseguidos.

Testimonis del terror davant de la censura castellana

I aquesta por a la censura i el règim de terror que va imposar es reflecteixen en una carta del famós humanista Joan Lluís Vives del 1534 al seu amic Erasme de Rotterdam: "estem passant per temps molts difícils, en els quals no es pot ni parlar ni callar sense perill". I es pot ampliar amb aquesta altra carta de Rodrigo Manrique, que escriu a Vives per les mateixes dates el següent: "És pura veritat el que dius. La nostra pàtria és envejosa i supèrbia. I hi pots afegir, també, bàrbara. Als savis, se'ls ha imposat el silenci".

Federico Ortés-. Deberá replantearse la lectura de ese siglo en el que sólo los intelectuales sumisos al régimen se salvaron de la aniquilación… Quizás sólo Cervantes, gracias a su calidad y a sus métodos, pudo salvarse de la criba y, camuflado entre ellos, sobrevivir en el tiempo… Entre sus múltiples lecturas, la obra cervantina encierra una trama histórica y policíaca cuyo descifrado sólo es posible a través de una serie de claves contenidas en el relato.

Cervantes, lliurepensador

Josep M. Micó: Un lliurepensador en els termes històrics que coneixem… bé, és evident que Cervantes recull, sobretot en El Quixot però també en altres obres, una mena de sensibilitats que estan molt lluny de l'Espanya tradicional del seu temps. Cervantes enllaça amb algunes de les postures que havien tingut els erasmistes a la primera meitat del segle XVI i que havien portat problemes a alguns dels defensors d'aquestes idees.

Carme Riera-. El que és segur és que Cervantes no era un contrareformista. S'ha dit molt que el seu mestre López de Hoyos era erasmista i que, d'ell, va poder aprendre'n alguns aspectes de l'erasmisme. Bé. Però a mi m'interessa sobretot la mentalitat oberta de Cervantes. el Cervantes que defensa les llengües vernacles o que defensa que cadascú parli la llengua que va mamar de la seva mare.

11. Després de seguir aquests dubtes raonables, quin creus que hauria de ser el paper dels periodistes?

El paper del periodisme: publicitar els punts de vista alternatius a la versió oficial i esperonar els investigadors.

Màrius Serra-. El periodisme i els periodistes en general s'han de comprometre en dues tasques. D'una banda, han de fer un paper d'estirar la part més acadèmica –la part dels historiadors– en el cas d'interpretacions de versions sobre fets que figuren en els llibres de text, que no oblidem que sempre han estat escrits pels exèrcits dels vencedors, és a dir, per la historiografia oficial. Òbviament, un periodista no és un historiador. El periodisme viu molt més en el present. Però justament per això mateix pot intentar provocar o indagar i fer que els experts o els especialistes –aquests acadèmics que de vegades estan molt tancats en la seva càtedra– intentin mullar-se- i intentin investigar. Intentin, en definitiva, donar el seu parer davant d'una versió que potser contradiu totes les que hi havia fins ara. D'altra banda, el paper del periodisme en la societat actual és especialment el de divulgar –divulgar notícies–, però també, en el cas dels estudis, el d'esperonar que la gent que de debò en sap –aquells experts, aquells especialistes que han dedicat molts anys de la seva vida a la investigació– pugui mostrar i pugui exposar els seus dubtes. Perquè el coneixement parteix del dubte, mai de la certesa. Jo penso que aquest paper divulgatiu i d'esperonar els experts del món periodístic és el que justifica el fet de suscitar investigacions, de muntar documentals –com aquest que feu–, i el d'intentar que els experts tornin a revisar les seves versions i mirin si hi ha alguna cosa que probablement pot ser rebatuda.

Segueix a l'article: Transcripció del documental Enigma Cervantes (3/3)